

MATERIALIA

Bošácká keramika z Kolína

Doklad kontaktu postbadenských kultur v závěru středního eneolitu

Miroslav Dobeš – Radka Šumberová – René Kyselý

Několiikaletý výzkum v trase obchvatu Kolína odkryl řadu polykulturních lokalit, mj. objekty se společným výskytem keramiky bošácké a řivnáčské kultury. Kolínsko podle nálezového stavu patří do oikumeny poslední jmenované kultury, původ keramiky bošácké kultury je proto hledán ve východních Čechách, které tvoří západní výspu jejího rozšíření. Nález je interpretován jako doklad exogamních svazků propojujících oblasti vzdálené od sebe ca 50 km, depot atraktivně zdobených picích tvarů poukazuje i na možnou rituální či kultovní funkci spojenou s libačními či přísěžnými picími rituály, případně vegetativními kulty. Analýza je založena na rozboru keramiky, součástí statě je i vyhodnocení osteologického materiálu.

Čechy – eneolit – bošácká kultura – řivnáčská kultura – keramický depot – osteologie

Bošáca culture pottery from Kolín. Evidence of Post-Baden cultures contact at the end of the Middle Neolithic period. The several years lasting research of the Kolín bypass uncovered a number of poly-cultural sites, among others also features that contained both Bošáca culture and Řivnáč culture pottery. Based on the current knowledge, the Kolín region formed part of the ecumene of the latter culture; origins of the Bošáca pottery are therefore sought in eastern Bohemia that comprised the western outpost of the Bošáca culture expansion. The find is interpreted as an evidence of exogamous relationships connecting regions approx. 50 km apart from each other; hoard of attractively decorated drinking horns in feature no. 4199 refers to a possible ritual or cult role connected with libation or sworn drinking rituals or else vegetative cults. The analysis is based on pottery, and the article includes also assessment of the osteological material.

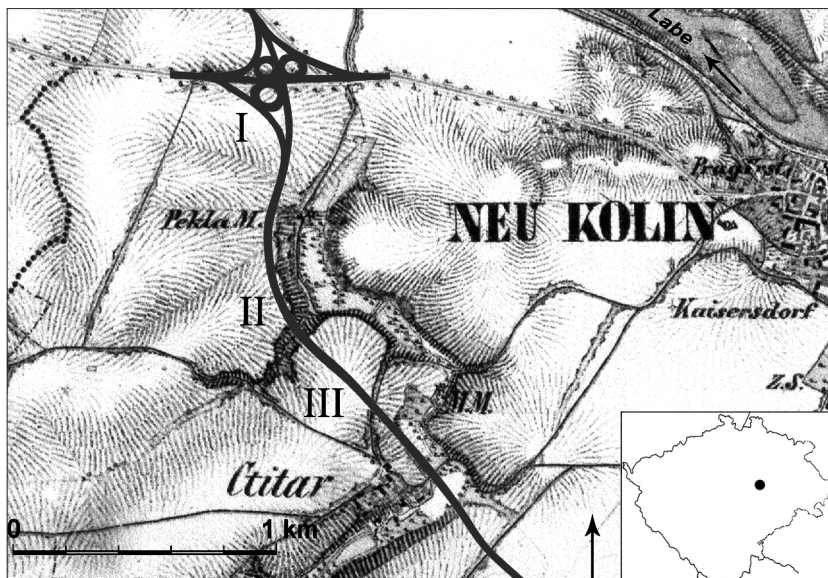
Bohemia – Eneolithic – Bošáca culture – Řivnáč culture – pottery hoard – osteology

1. Úvod

Nálezy nezapadající do představ tvarového a výzdobného spektra keramiky té které oblasti nejsou v českém eneolitu nijak ojedinělé. Poukázat lze např. na výskyt keramiky s brázděným vpichem v baalberských lokalitách (Zápotocký 2000a, 598–599, obr. 1–9), hojně doklady kulovitých amfor obou větví na sídlišťích řivnáčských (Zápotocký – Zápotocká 2008, 187–188, 202, obr. 76–77; Zápotocký 2008a, 95–96), výskyt bolearázké keramiky na nalezištích mladšího stupně nálevkovitých pohárů (Pleslová-Štiková 1973, 397–404) či zlomky nádoby subneolitického rázu z Hrazan (Dobeš – Korený 2010). Obecně jsou považovány za importy či místní napodobeniny cizích vzorů, jejich detailnější funkční určení v dané souvislosti je pochopitelně předmětem rozličných interpretací (srov. např. různé názory na výskyt keramiky kulovitých amfor na sídlišťích řivnáčské kultury: Neustupný – Neustupný 1960, 133; Neustupný 1982; Dobeš 2008, 118; Zápotocký 2008a, 95–96).

Obdobné povahy je i nález z Kolína, kde byl v oikumeně náležející řivnáčské kultuře (Zápotocký – Zápotocká 2008, 286–292, obr. 135) nalezen bohatý soubor jednoznačně poukazující tvary a výzdobou na prostředí kultury bošácké. Jeho význam spatřujeme ve dvou oblastech. Z hlediska lidské mobility v českém eneolitu je jistě zajímavý jeho výskyt v daném místě, na druhé straně může přispět k úvahám o vzájemné chronologické pozici obou kultur.

Výzkum v trase obchvatu Kolína probíhal na ploše 40 ha a v jeho rámci bylo prozkoumáno téměř 7000 objektů z průběhu celého zemědělského pravěku a raného středověku. Souhrnné předběžné výsledky výzkumu i první etapy zpracování již byly zveřejněny (Šumberová et al. 2010; Šumberová

Obr. 1. Kolín, okr. Kolín. Levobřeží Labe s vynesenu trasou části obchvatu města s vyznačením jednotlivých zkoumaných ploch (č. II = zde publikovaný úsek). Jako podklad posloužila mapa 2. vojenského mapování, list O-8-V (© 2nd Military Survey, Austrian State Archive, © Laboratoř geoinformatiky UJEP). Výšek upravila B. Hružová.

Abb. 1. Kolín, Kr. Kolín. Linkes Elbeufer mit der Trasse eines Teiles der Tangente mit Kenzeichnung einzelner untersuchten Flächen (Nr. II = hier publizierte Fundstelle). Als Unterlage diente die Karte der zweiten (Franzsiszeichen) Landesaufnahme, Blatt O-8-V.

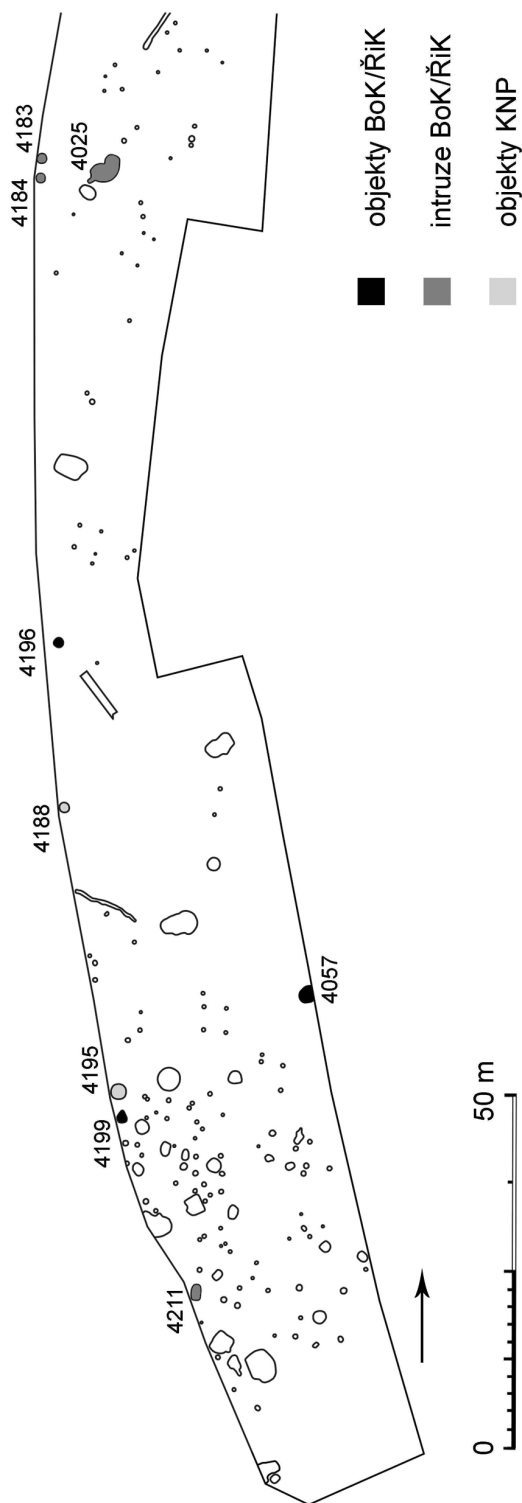
a kol. 2012), kompletní vyhodnocení získaných pramenů však bude dlouhodobé, jelikož z kapacitního, technického i odborného hlediska není možná jednorázová publikace. Domníváme se, že výskyt bošácké keramiky v dané oblasti je natolik závažný, že připouští rychlou publikaci bez ohledu na další početný a dosud nezveřejněný eneolitický materiál z obchvatu Kolína.

2. Poloha a přírodní prostředí lokality

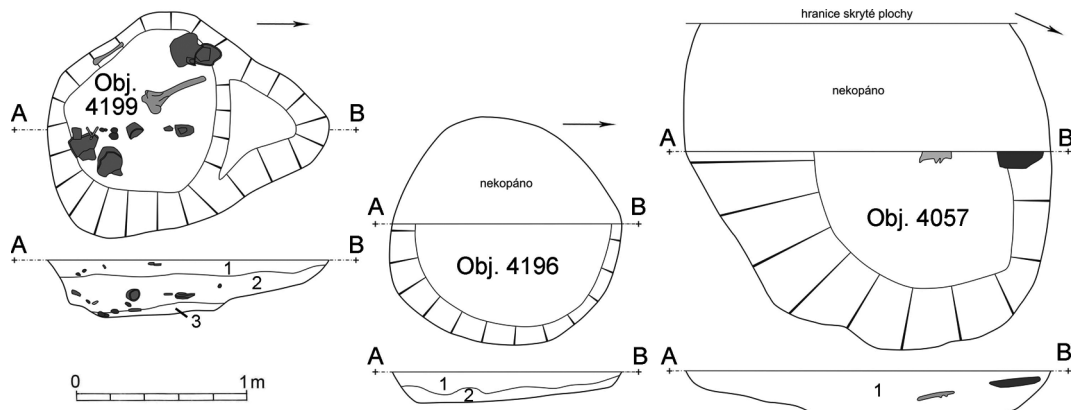
Kolínsko leží ve východní části tzv. staré sídelní oblasti, na hranici mezi středními a východními Čechami, kde řeka Labe a výběžky Železných hor oddělovaly území v některých obdobích pravěku odlišná svým kulturním vývojem. Objekty s keramikou bošácké kultury byly odkryty na ploše II v severní části trasy obchvatu Kolína, na výrazném terasovitém nároží vystupujícím prudce z labské nivy a ostře vymezeném z východní strany údolím Pekelského potoka, levobřežního přítoku Labe, a z jižní hlubokým korytem dnes zaniklé vodoteče, původně se do potoka vlévající. Směrem na západ zvolna stoupá mírně zvláňený terén, k severu pak svah pozvolna upadá k labské nivě. Převýšení lokality, o nadmořské výšce 240 m, vůči hladině řeky činí téměř 40 m (*obr. 1*).

Podle geomorfologického členění (*Demek – Mackovčín a kol. 2006, 229–230, 536*) spadá sledované území do celku Kolínské tabule, ploché pahorkatiny tvořené horninami kutnohorského krystalinika, převrstvenými kvartérními sprašemi, v současnosti pokrytými modální černozemí (půdní mapa 1: 50000, © ČGS, <http://mapy.geology.cz/pudy/14.12.2012>). Klimaticky náleží území do oblasti teplé a sušší, s průměrem ročních srážek 500–600 mm a průměrnou roční teplotou 8–9 °C (data© ČHMÚ).

Mapa potenciální přirozené vegetace udává pro zkoumanou lokalitu a její zázemí jako základní vegetační jednotku na pravidelně zaplavovaných částech nivy jilmovou doubravu (*Quercus-Ulmetum*), které na nezaplavovaných

Obr. 2. Kolín, okr. Kolín. Plán části zkoumané plochy II se všemi pravěkými objekty. Různými odstíny šedi zvyrazněny situace eneolitické – viz legenda. Intruze v obj. 4211 sestávala ještě ze zlomků KKA/KŠK. Zkratky viz kap. 4. Sestavili R. Šumberová, M. Dobeš a B. Hrzová.
 Abb. 2. Kolín, Kr. Kolín. Plan eines Teiles der untersuchten Fläche II. mit allen urgeschichtlichen Objekten. Durch verschiedene Grautöne sind die äneolithischen Situationen verdeutlicht – siehe Zeichenerklärung. Die Intrusion im Objekt 4211 bestand auch noch von Keramikbruchstücken der Kugelamphoren/Schnurkeramik. Abkürzungen siehe Kap. 4.

Obr. 3. Kolín, okr. Kolín. Objekty BoK/ŘiK č. 4057, 4196 a 4199. Sestavili R. Šumberová, M. Dobeš a B. Hrzůvá.
Abb. 3. Kolín, Kr. Kolín. Objekte der Řivnáč Kultur mit Bošáca Keramik, Nr. 4057, 4196 und 4199.

sušších částech nivy, plošinách a mírných svazích, což by odpovídalo dané lokalitě, alternuje černýšová dubohabřina (*Melampyro nemorosii-Carpinetum*) a lipová doubrava (*Tilio-Betuletum*), viz *Neuhäuslová a kol. 1998*. Existenci kyselých doubrav s borovicí a břízou v okolí neolitických až starobronzových sídlišť, zkoumaných v trase obchvatu, můžeme předpokládat i na základě antrakologické analýzy uhlíků z příslušně datovaných objektů, přičemž na bazických substrátech (např. spraších) mohly růst i smíšené doubravy s jasanem (*Kočár – Kočárová 2012*).

3. Kontext osídlení

Popisovanou polohu II obývali lidé již v průběhu kultury s keramikou vypíchanou. Na následné eneolitické osídlení tam poukazují dva objekty kultury nálevkovitých pohárů (viz *obr. 2*) a zde publikované sídliště ze středního eneolitu. Ojedinelé keramické intruze svědčí též o přítomnosti nositelů kultury kulovitých amfor či šňůrové keramiky (*obr. 3: 2, 4; tab. 1*), přičemž výčet památek z pozdní doby kamenné uzavírají hroby kultury se zvoncovitými poháry. Mladší doklady pobytu člověka reprezentují sídlištní nálezy kultur mohylové, knovízské, štitarské, bylanské, pozdně halštatské a laténské; pohřební aktivity dokládá jeden hrob z doby laténské. Z uvedených údajů je zřejmé, že poloha byla intenzivně a opakovaně využívána, k čemuž jistě přispěla i strategicky velmi výhodná pozice s výhledem do údolí Labe a přes něj daleko na sever.

S plochou II v trase obchvatu sousedí na severu úsek I a na jihu III (viz *obr. 1*). Plocha I poskytla obdobné doklady eneolitického osídlení jako výše popsany úsek II, konkrétně stopy sídlišť nálevkovitých pohárů a kultur badenské a řivnáčské. Vzhledem k velikým vzdálenostem soudobých shluků objektů jde bezpochyby o stopy různých obytných areálů (eneolitické osídlení se nachází v severní části plochy I), i když obě plochy na sebe geomorfologicky plynule navazují (*Šumberová et al. 2010*).

Jižně od plochy II, na nevýrazně ostrožně oddělené od ní hlubokým korytem bezejmenné vodoteče, se rozkládala dlouhodobě využívaná poloha III, s osídlením mladšího neolitu, kultur s nálevkovitými poháry a řivnáčské, v mladším pravěku s přestávkami od mladší doby bronzové po raný středověk (*Šumberová a kol. 2012, 17*). Podobná sekvence osídlení byla zaznamenána i na ploše II a je třeba předpokládat, že využívání obou poloh, oddělených jen vodotečí, spolu alespoň v některých obdobích souviselo.

Intenzitu a pestrost pravěkého osídlení v širším okolí plochy II dokládají též dřívější objevy, ať již jde o nálezy z poloh Kolín-Chaloupky, Kolín-Lučební závody a Nová Ves-Ohrada při ústí Pekelského potoka (srov. *Dvořák 1936, 134–136; Motyková – Sedláček 1990, 277, 280; Rulř 1983, 82*), keramický depot z doby laténské z nivy téhož potoka z míst poblíž plochy II (*Valentová 2003*,

Objekt	Typ objektu	Datování intruze	Datování objektu	Popis intruze	Identifikátor	Obrázek
4025	jáma	ŘiK	ÚnK-MoK	1 slámovaný zl.	20070/08-7	–
4183	jáma	ŘiK	ÚnK-MoK/Lt	1 slámovaný zl.	23622/08-3	–
4184	jáma	ŘiK	ÚnK-MoK	1 zl. P slámovaný s lištou	23683/08-12	6:03
4211	hrob	KKA/KŠK	KZP	1 zl. OH zdobený OŠ (14 otisků/30 mm)	23992/08-2	6:04
4211	hrob	ŘiK	KZP	1 slámovaný zl. z těla nádoby	23992/08-4	–
4211	hrob	KŠK/KZP	KZP	1 zl. OH se zdvojeným pupkem	23992/08-1	6:02
4211	hrob	eneolit?	KZP	1 zl. z H/P s šikmými mělkými kanelurami	23992/08-3	6:01

Tab. 1. Kolín, okr. Kolín. Eneolitické keramické intruze v objektech jiného stáří z plochy II obvodu města. Zkratky archeologických kultur viz kap. 4; OŠ – otisky šňůry. Sestavil M. Dobeš.

Tab. 1. Kolín, Kr. Kolín. Äneolithische keramische Intrusionen in Objekten von anderer Älter von der Fläche II. der Stadtangente.

219–220, obr. 4) či ojedinělý hrob kultury se šňůrovou keramikou prozkoumaný východně od ní v poloze U Vodárny (*Mazač – Jouza 2006*, 16–17).

4. Popis objektů a nálezů

Při popisu keramiky byly použity tyto zkratky (srov. *Kalferst – Zápotocký 1991*, pozn. 1 na str. 379, obr. 17): D – dno; H – hrdlo; O – okraj; P – plece; S – spodek; T – tělo nádoby (bez bližšího určení); zl. – zlomek, střep. Z nich jsou vytvořeny zkratky složené, udávající stupeň dochování nádob či částí (fragmentů), kupř.: 1 zl. OS = zlomek, jehož profil sahá, či jej lze rekonstruovat, od okraje po spodek nádoby.

Okraje (O): 1 oblý; 2 přihrocený; 3 vodorovně seříznutý; 10 s okrajovou lištou.

Dna (D): 1 s přímým kónickým předním; 2 s prohnutě kónickým předním; 3 nožkovitě odsazené; 0 nelze hodnotit. Rozměry nálezů udávány v mm, další zkratky viz níže.

Povrch, úprava (p.): 2 hlazený; 21 jemně hlazený se stopami přešetění, či otřelé leštění; 25 ledabyly, nerovně hlazený; 7 slámovaný.

Způsob měření a zkratky rozměrů zvířecích kostí dle *Driesch 1976*; ostatní zkratky: dex. = dextra (pravá), sin. = sinistra (levá), prox. = proximální, dist. = distální.

Zkratky archeologických kultur: BoK – bošácká, Lt – doba laténská, KKA – kultura kulovitých amfor, KŠK – kultura se šňůrovou keramikou, KZP – kultura se zvoncovitými poháry, MoK – mohylová, ŘiK – řivnáčská, ÚnK – únětická.

Další zkratky: hl. – hloubka, hm. – hmotnost, v. – výška, d. – délka, š. – šířka, Ø – průměr.

Objekt 4057

Popis: nepravidelně oválná jáma se šikmými stěnami a rovným dnem, západní částí zabíhající za okraj skryté plochy, š. 216, hl. od úrovně skrývky 36 cm. Výplň jednotná hnědá. Ve střední části nalezeny zvířecí kosti, u severního okraje neopracovaný kámen. Podloží v místě tvořila spraš. *Obr. 3.*

Nálezy:

Džbán/koflík?: část P (2 zl.) s dvojitou třásní z plochých, šikmo kladených (tažených) vpichů, p. 2, š. max. 90, *obr. 4: 14.*

Dno: 1 zl. TD, p. 2, D1.

Atyp.: 2 zl. T, p. 2.

Mazanice: zl. mazanice profilovaný ze tří stran kulatinou o Ø cca 50 mm (zřejmě výplň zdvojené stěny?), s organickou příměsí, max. rozměr 55 mm, hm. 64 g.

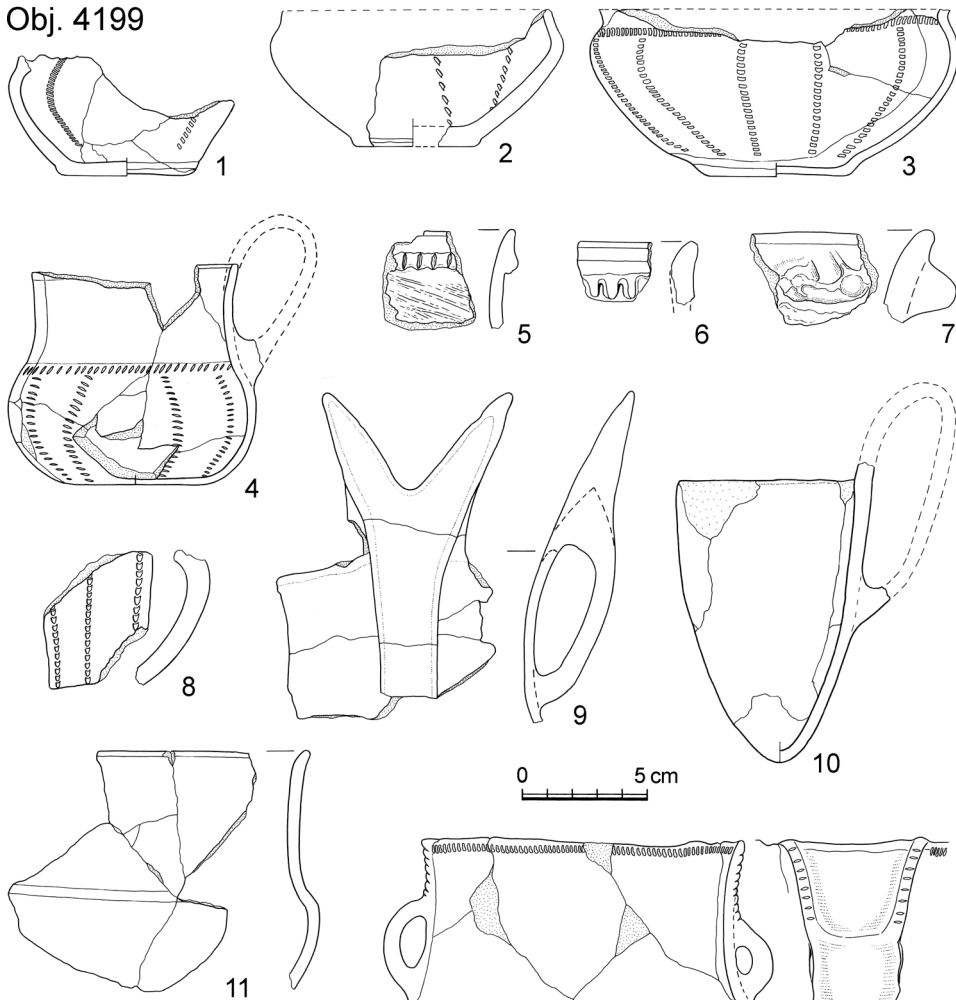
Kosti zvířecí

Velký tur (*Bovinae* indet.): calcaneus dex., ca polovina kosti, okus šelmou, velký jedinec.

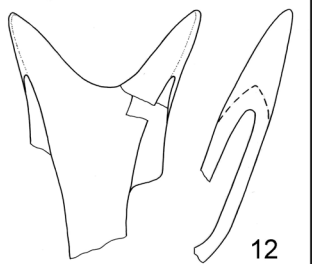
Tur domácí (*Bos taurus*): mandibula sin., fragment + molar 2 inferior, adultní.

Velký savec: 6x malý fragment.

Obj. 4199

Obj. 4196

Obj. 4057

Obr. 4. Kolín, okr. Kolín. Keramika BoK/ŘiK z objektů 4057, 4196 a 4199. Obr. 4–6 kreslil O. Vlasák, upravila B. Hrušzová.

Abb. 4. Kolín, Kr. Kolín. Řivnáč- und Bošáca Keramik aus den Objekten 4057, 4196, 4199.

Objekt 4196

Popis: nepravidelně kruhová jáma se šikmými stěnami a rovným dnem mírně se svažujícím k jihu, \varnothing 132, hl. od úrovně skrývky 18 cm. Výplň v horní části tmavě hnědočerná, ve spodní části žlutá hlína probarvená hnědou. Podloží v místě tvořila spraš. Zkoumána z poloviny. *Obr. 3.*

Nálezy:

Džbán: část (4 zl.) část ansy cornuty, p. 2, *obr. 4: 12.*

Zásobní tvary slámované: 2 zl. T, p. 7.

Tvar?: 1 zl. HP, p. 2.

Dno: 1 zl. TD, p. 2.

Atyp.: 5 zl. T, p. 2.

Objekt 4199

Popis: jáma nepravidelně oválného tvaru se stupňovitými stěnami a mělkým předstupněm v severní části, d. 166, š. 125, hl. od úrovně skrývky 35 cm. Centrální část s nálezy téměř kruhová, s rovným dnem o \varnothing 90 cm. Spodní část objektu vyplněna světlou černohnědou hlínou, střední část hnědou, horní část tmavě černohnědou. Keramika a kosti se koncentrovaly převážně u dna, mazanice a uhlíky i v horní části. Podloží v místě tvořila spraš. *Obr. 3.*

Nálezy:

Džbány: část OH (1 zl. OH, 4 zl. ucha, 3 zl. H) s uchem typu ansa cornuta, p. 21, O2, *obr. 4: 9.* – Část OS (5 zl.), p. 21, O2, \varnothing 130, *obr. 4: 11.* – Část OD (18 zl.) s řádkem čárkovitých kolků na rozhraní hrdla a plecí a třásněmi těchto kolků na plecích a spodku, p. 2, O1/D1, \varnothing okraje 80, \varnothing dna 60, v. tvaru 90. Dle nasazení na okraji šlo o převýšené ucho široké ca 30, *obr. 4: 4 a 8: 2.*

Džbán/koflík: 1 zl. širokého ucha se třemi svislými linkami z plochých dlátkovitých kolků, p. 2, š. ucha 45, tl. 10, *obr. 4: 8 a 8: 5.*

Koflík: část OD (2 zl.) s řádkem jemných čárkovitých kolků na rozhraní HP a třásňovitou výzdobou provedenou touž technikou na plecích a spodku, p. 2, O1/D3, \varnothing dna 55. Zachován fragment kořene ucha, š. nezjistitelná, *obr. 4: 1.*

Koflíky/mísy: 1 zl. HD s třásňovitou výzdobou provedenou jemnými čárkovitými kolků, p. 21, D2, \varnothing dna 60, š. max. 115, *obr. 4: 2.* – Část HD (4 zl.) s řádkem šikmých vpichů na rozhraní hrdla a plecí a třásněmi čárkovitých kolků na plecích a spodku, p. 2, D3, \varnothing dna 60, š. max. 145, *obr. 4: 3 a 8: 1.* – 1 zl. HP s řádkem čárkovitých kolků na rozhraní HP, p. 2. – 1 zl. P s třásněmi sestávajícími z mělkých oválných kolků/důlků, p. 2. – Část HP (2 zl.) s řádkem čárkovitých kolků na rozhraní HP, p. 2.

Čerpák s hrotitým dnem: část OD (5 zl.) s odlomeným převýšeným páskovým uchem o š. 20, p. 2, O1, \varnothing okraje 75, v. tvaru 110, *obr. 4: 10.*

Amfora: část OD (30 zl.) s řádkem šikmo kladených vpichů pod okrajem a dvěma řádky podkovovitých kolků/vpichů provedených šikmo kladenou trubičkou na rozhraní hrdla a plecí; na plecích třásně zhotovené touž technikou. Ucha opatřena sekanými plastickými vousy směřujícími k okraji, přes který jsou lehce přehrnuta, š. uch 30. P. 2, O1/D3, \varnothing okraje 125, \varnothing dna 60, v. i max. š. tvaru 195, *obr. 4: 13 a 8: 3–4.*

Hrnce zásobní: část OD (4 zl. O, 1 zl. D, 6 zl. T), p. 7, O10 šikmo hrubě nehtovaný, doplněný výčnělkem, D1, \varnothing okraje 130, \varnothing dna 80, v. tvaru 105, *obr. 5: 1 a 8: 6.* – Část TD (2 zl. D, 13 zl. T), p. 7, D2, \varnothing 130, *obr. 5: 2.* – Část OD (8 zl. O, 1 zl. D, 53 zl. T), p. 7, O10 proložený rozeklanými pupky, D2, \varnothing okraje 230, \varnothing dna 150, rekonstruovaná v. tvaru 240, *obr. 5: 5.* – Část OH (1 zl. O, 2 zl. T), p. 7, O10 šikmo nehtovaný, přerušovaný oválným pupkem, \varnothing 180, *obr. 5: 6.* – Část (8 zl. O, 6 zl. T) nesazených zlomků, dle vzhledu a průměru okraje patrně z jednoho tvaru, p. 7, O10 hrubý, $\varnothing \pm 280$. – 1 zl. OH, p. 7, O1 se sekanou lištou pod okrajem, *obr. 4: 5.* – 1 zl. OH, p. 2, O10 kolmo nehtovaný, *obr. 4: 6.* – 1 zl. OH, p. 7/25, O1 s rozeklaným výčnělkem, *obr. 4: 7.* – Část OP (1 zl. O, 4 zl. T), p. 7, O10 s hrotitým pupkem, *obr. 5: 3.* – Část OH (1 zl. OH, 1 zl. T), p. 7, O10 sekaný, *obr. 5: 4.* – 1 zl. P s jazykovitým pupkem, p. 2.

Zásobní tvary slámované: 121 zl. T, p. 7.

Okraje: 1 zl. OH, p. 2, O2. – 1 zl. OH, p. 21, O1. – 1 zl. OH, p. 21, O3.

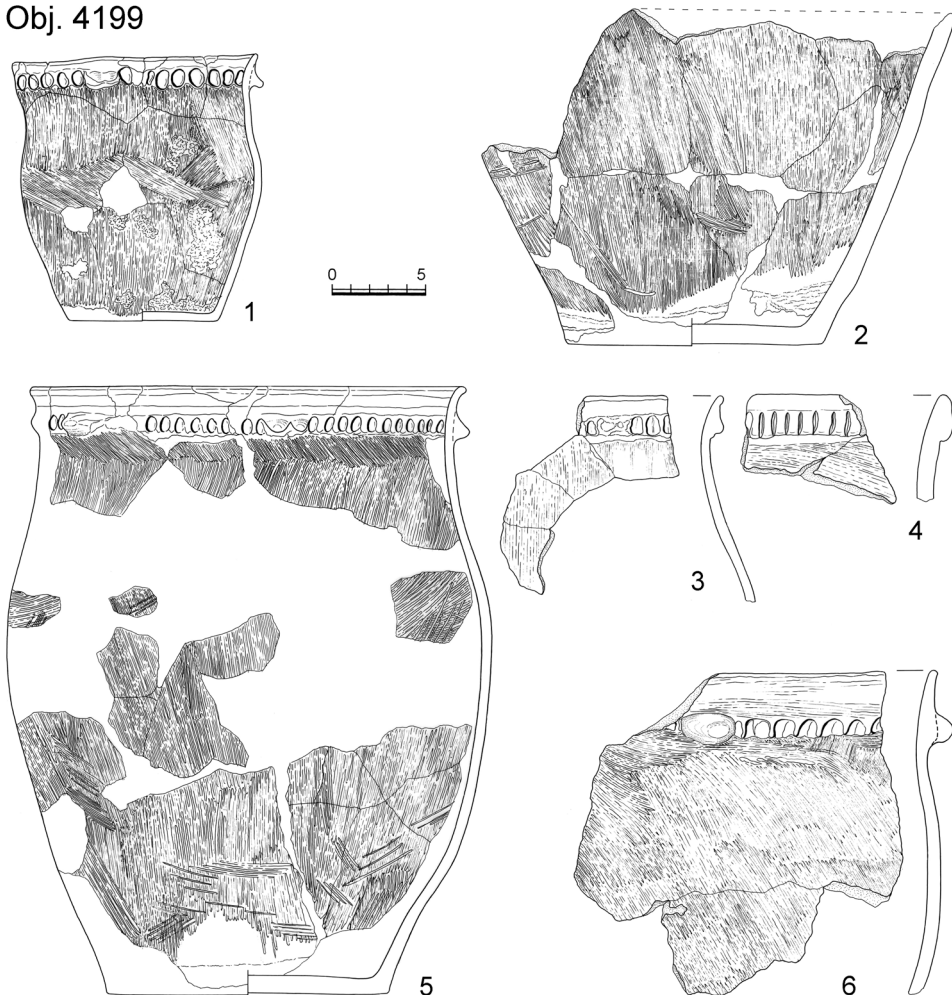
Dna: 2 zl. D, p. 2, D0. – 1 zl. TD, p. 2, D1. – 1 zl. TD, p. 2, D2, \varnothing 80. – 1 zl. TD, p. 2, D2. – 1 zl. TD, p. 25, D2. – Část TD (2 zl.), p. 25, D3, \varnothing 70.

Atyp.: 25 zl. T, p. 2. – 1 zl. T, p. 21. – 10 zl. T, p. 25.

Mazanice: 3 omléte profilované zl., rozměry 22 až 35 mm, hm. 32 g, ze Z poloviny, vrstvy 0–20 cm. – 6 zl., z nich jeden oboustranně lícovaný (ze dna pece?), rozměry 25 až 75 mm, hm. 130 g, ze Z poloviny, vrstvy 20–40 cm. – 30 zl. jemné amorfní mazanice, rozměry 20 až 40 mm, hm. 165 g, z V poloviny, vrstvy 0–30 cm.

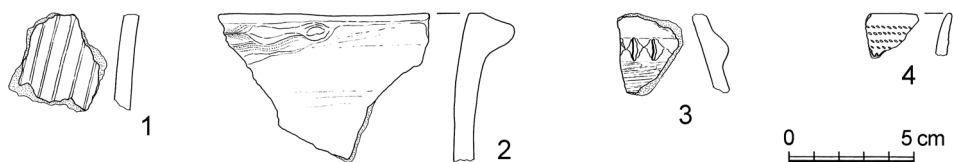
Kostěná industrie: fragment šídla (?) z diafryzy dlouhé kosti velkého savce, z vrstvy 0–30 cm. Max. rozměr 33 mm.

Obj. 4199

Obr. 5. Kolín, okr. Kolín. Keramika BoK/ŘiK z obj. 4199.

Abb. 5. Kolín, Kr. Kolín. Řivnáč- und Bošáca Keramik vom Objekt 4199.

Obr. 6. Kolín, okr. Kolín. Eneolitické keramické intruze, viz *tab. 1* – obj. 4211, eneolit?, 2 – obj. 4211, KŠK/KZP, 3 – obj. 4184, ŘiK, 4 – obj. 4211, KKA/KŠK. Zkratky archeologických kultur viz kap. 4.Abb. 6. Kolín, Kr. Kolín. Äneolithische Keramikintrusionen, siehe *Tab. 1* – Obj. 4211, Äneolithikum?, 2 – Obj. 4211, Schnurkeramik/Glockenbecher, 3 – Obj. 4184, Řivnáč-Kultur, 4 – Obj. 4211, Kugelamphoren/Schnurkeramik.

Kosti zvířecí

Holub hřivnáč (*Columba palumbus*): humerus dex., diaphysis, ca tři čtvrtiny kosti, adultní, SD=6,4 mm, D=5 mm.

Pes domácí (*Canis familiaris*): molar 1 inferior dex., celý zub, GL=20,2 mm, GB=8,2 mm.

Prase domácí/divoké (*Sus scrofa* f.): costa prox. dex., 2 fragmenty. – Costa prox. sin., fragment. – Costa dex., fragment (prox. corpus).

Pratur (*Bos primigenius*): femur prox. sin., ca polovina kosti, prox. epifyza přirostlá, dist. epifyza nepřirostlá, podélně (intencionálně?) rozlomeno, asi okus šelmou na trochanteru, čtyři jemné zářezy na prox. konci poblíž kloubu, DC=62 mm, Bp=ca 159 mm, nalezen na dně.

Tur domácí (*Bos taurus*): metacarpus dist. sin., ca tři čtvrtiny kosti, dist. epifyza přirostlá, asi samice, SD=31,8 mm, D=23,8 mm, Bd=60,4 mm, Dd=33,1 mm.

Středně velký savec: femur, fragment (diaphysis). – Costa dex., ca polovina kosti. – Costa sin. ca čtvrtina kosti. – Costa, 9× fragment. – Vertebra cervicalis, fragment (facies articularis).

Velký savec: diaphysis, malý fragment.

Nespecifikovaný savec: 4× malý fragment.

5. Vyhodnocení nálezů**5.1. Keramika**

Zkoumaná keramika je ostřena pískem, případně pískem s podílem slídy, dobře vypálená, ostatně jako naprostá většina středočeské produkce z druhé půle středního eneolitu. Z dalších znaků zaujme velmi hrubý charakter slámování, mnohdy vizuálně hraničící s dřívkováním, který je příznačný pro většinu takto drsně keramiky z lokality (*obr. 8: 6*). Na první pohled je zřejmé, že keramický materiál sestává ze tří základních kategorií. Nejvýrazněji je zastoupena keramika s jasnými analogiemi v prostředí kultury bošácké, následována zásobními tvary pouze obecně datovatelnými do druhé půle středního eneolitu, doplněná fragmenty nádob evidentně řivnáčských.

5.1.1. Bošácká keramika

V Kolíně, zejména v obj. 4199, se vyskytly celkem čtyři keramické třídy, pro které najdeme početné paralely v bošáckém materiálu východočeském, moravském i západoslovenském. Jako první je třeba jmenovat příznačně zdobenou **amforu** (*obr. 4: 13*) se dvěma uchy těsně nad rozhraním hrdla a plecí, doloženou v téměř přesné obdobě v Bánově, Hlinsku (*Pavelčík 1964*, obr. 2: 6; *1992*, obr. 2: 4) a západoslovenském Podolí (*Šuteková 2008*, obr. 3). Shoduje se s nimi i v takovém detailu, jako je dvojice přesekávaných listů směřujících od uch k okrajům, přes který jsou lehce přehnuté. Přesné obdoby najdeme i pro charakteristicky zdobené džbánky, původně opatřené vysoce přečnivajícím uchem (*obr. 4: 4*), např. rovněž v Podolí (*Šuteková 2008*, obr. 3) a Bánově (*Pavelčík 1964*, obr. 1: 3), přičemž posledně jmenovaná analogie výzdobou ucha poukazuje na další zlomek diskutovaného souboru (*obr. 4: 8*). Početně jsou v kolínském materiálu zastoupeny tvarově velmi podobné **koflíky** a **misky**, u nichž je možná bližší specifikace pouze při zachování celé nádoby, resp. fragmentu s uchem (*obr. 4: 1–3*). Představují opět standardní součást bošáckého keramického inventáře, jak dokládají kusy z Plotišť, Bánova a Podolí (*Vokolek – Zápotocký 1990*, obr. 7: 1–2; *Pavelčík 1964*, obr. 3: 1 a 7; *Šuteková 2008*, obr. 3). V početném souboru z Podolí tyto tvary zcela dominují (*Šuteková 2010*, 476). Z výše uvedených keramických tříd pocházejí i další střepy, např. charakteristicky zdobené zlomek z obj. 4057 (*obr. 4: 14*).

Čtvrtý tvar bošáckého rázu zastupuje **čerpák** s oble hrotitým dnem a vysoce převýšeným uchem (*obr. 4: 10*), opět s celou řadou paralel v materiálu východočeských, moravských a slovenských lokalit (*Vokolek – Zápotocký 1990*, obr. 7: 3; *Pavelčík 1964*, obr. 1: 5; *1992*, obr. 1: 2 a 6; *Šuteková 2008*, obr. 3). Čerpák by ovšem mohl kulturně souviset i s kulturou řivnáčskou, neboť totožné tvary se v její nejstarší fázi rovněž vyskytují (*Pleslová-Štiková 1973*, 416; k definici archaické fáze řivnáčské kultury – protořivnáčské, kamýcké – viz *Zápotocký – Kudrnáč 2008*, 79–80).

S výjimkou čerpáku jde ve všech popsáných případech o stolní keramiku, která je nezaměnitelně zdobena motivem řídkých trásní na výduti, doplněným oběžnými řádky při rozhraní hrdla a plecí, příp. pod okrajem. Dekor je provedený různými technikami vhloubené výzdoby – v Kolíně se na

Objekt	–	Atypické	Dna	Okraje	Profilované	Celkem	Zdobené	P7/P7:Σ
4057	Σ	2	1	0	2	5	2	0
4057	%	40	20	0	40	100	40	0
4196	Σ	5	1	0	7	13	0	2
4196	%	38,5	7,7	0	53,8	100	0	15,4
4199	Σ	45	26	45	246	362	49	233
4199	%	12,5	7,1	12,5	67,9	100	13,5	64,4
Celkem	Σ	52	28	45	255	380	51	235
Celkem	%	13,7	7,4	11,8	67,1	100	13,4	61,8

Tab. 2. Kolín, okr. Kolín. Základní struktura středoeneolitických keramických souborů z plochy II obchvatu města. V sloupci „profilované“ jsou uvedeny zbylé tzv. typické střepy, nezahrnuté do kolonek „dna“ a „okraje“ – zdobené, pupky, ucha, zlomky výrazněji profilované. Sloupec „zdobené“ sestává ze zlomků s typickou bošáčkou vhloubenou výzdobou. Kolonka P7/P7:Σ zahrnuje střepy slámované/jejich procentuální podíl na sumě keramiky. Splepené tvary byly pro potřeby statistiky rozpočítány na jednotlivé střepy. Sestavil M. Dobeš.

Tab. 2. Kolín, Kr. Kolín. Die Elementarstruktur der mitteläneolithischen keramischen Komplexe von der Fläche II. der Stadt tangente. In der Säule „profilované“/profilierter sind die restlichen typischen Scherben angeführt, die nicht in die Säulen „dna“/Böden und „okraje“/Ränder angeführt sind – verzierte, Knubben, Henkel, kräftiger profilierter Bruchstücke. Die Säule „zdobené“/verzierte besteht aus Bruchstücken mit typischer „Bošáčka“ eingetiefter Verzierung. Die Kolonne P7/P7:Σ schließt Scherben mit Besenstrich ein/ihren prozentuellen Anteil von der Summe der Keramik. Die zusammengeklebten Formen wurden für den Bedarf der Statistik auf einzelne Scherben umgerechnet.

nádobách objevují široké pravoúhlé šikmo kladené („dlátkovité“) otisky, zpravidla tažené na způsob brázděného vpichu (obr. 8: 5), dále oválné a čárkovité kolky/vpichy (obr. 8: 1–2), na amfoře i vpichy provedené šikmo kladenou trubičkou, které vytvářejí linku sestavenou z drobných podkov (obr. 8: 3). Obdobná variabilita výzdobné techniky je doložena i v jiných lokalitách s bošáčkou keramikou (srov. Vokolek – Zápotocký 1990, 38, obr. 6; Šuteková 2010, 476).

5.1.2. Keramika obecně postbadenská

Určit kulturní identitu hrubé zásobní keramiky (obr. 4: 5–7, obr. 5), zpravidla slámované a opatřené různě profilovanými lištovitě zesílenými okraji, příp. lištami pod okrajem, je nemožné. Vystupuje v hojném počtu ve všech postbadenských kulturách, v našem případě tedy může jít o projev jak domácí keramické produkce řivnáčské (srov. např. Zápotocký – Zápotocká 2008, 184–185, obr. 75), tak bošácké (Vokolek – Zápotocký 1990, 38, obr. 7: 7a, b; Šuteková 2010, 476–477).

5.1.3. Řivnáčská keramika

Za jedině spolehlivé doklady místní řivnáčské keramiky lze považovat dva zlomky rohových uch ze džbánů, jeden z obj. 4199 (obr. 4: 9) a druhý z jámy 4196 (obr. 4: 12), jelikož džbány typu ansa cornuta nejsou z bošáckého prostředí vůbec známy. Ze džbánu obdobného typu pravděpodobně pochází i nezdobený okrajový zlomek z obj. 4199 (obr. 4: 11).

5.2. Osteologický materiál

Nálezy zvířecích kostí čítají 25 položek z obj. 4199 a 8 položek z obj. 4057, z toho celkem jen 10 bylo blíže zoologicky determinováno. V materiálu je přítomen domácí tur, pratur, prase (není jasné, zda domácí nebo divoké), pes a holub hřivnáč (blíže viz tab. 3 a kap. 4). Přítomnost kosti holuba hřivnáče je v tak malém vzorku překvapivá. Kostí tohoto druhu jsou uváděny pouze ze tří pravěkých lokalit v Čechách, z toho jednou z řivnáčského kontextu v Klučově (Peške 1981; Kyselý 2010). Holub hřivnáč hnízdí v dutinách větších stromů, ale vzhledem k přeletům a tahu není celý svůj život vázán

Č. objektu	4199					4057
	0–20	0–30	20–40	dno	Σ	0–10
<i>Columba palumbus</i> (holub hřivnáč)			1		1	
<i>Canis familiaris</i> (pes)		1			1	
<i>Bos primigenius</i> (pratur)				1	1	1
<i>Bovinae</i> indet. (velký tur)						1
<i>Bos taurus</i> (tur domácí)				1	1	
<i>Sus scrofa</i> f.? (prase)			4		4	
velký savec		2			2	6
středně velký savec	3	5	2	1	11	
nespecifikovaný savec	1		3		4	
Σ	4	8	10	3	25	8

Tab. 3. Kolín, okr. Kolín. Frekvence výskytu kostí jednotlivých živočišných druhů ze střeoeoneolitických objektů v závislosti na hloubce jejich uložení. Kvantifikováno dle počtu nálezů. Sestavil R. Kyselý.

Tab. 3. Kolín, Kr. Kolín. Die Frequenz des Knochenvorkommens der einzelnen Tierarten von mitteläoneolithischen Objekten in Abhängigkeit von der Tiefe ihrer Deponierung.

na les, a nemusí proto přítomnost lesa v bezprostředním okolí nálezu dokazovat. Rozměrově největší nález, tj. část femuru bovida z obj. 4199, byl identifikován jako pratur na základě posouzení a srovnání morfologických znaků a s ohledem na osteometrické rozsahy udávané pro pratury a domácí tury Degerbølem (*Degerbøl – Fredskild 1970*). Femur sice nemá přirostlou distální epifyzu, ale vzhledem k přirostlé epifyze proximální patří jedinci ve věku kolem 3–3,5 let (dle *Silver 1969*), tedy jedinci čerstvě dospělému. Divokému turu může patřit i patní kost z obj. 4057. Rozměry metakarpu domácího tura a spodního trháku psa nevybočují z variability zjištěné v odpovídajícím období (na základě srovnání s *Kyselý 2010*). V případě psa jde o jedince trochu většího než dnešní foxteriér.

Z tafonomického hlediska je zajímavé, že dvě největší kosti (zmiňovaný femur a metakarpus tura, obj. 4199) byly nalezeny při dně objektu. Drobné zářezy a pravděpodobně intencionální štípání femuru ukazuje na porcování a konzumaci. Nicméně pravděpodobný okus psem na femuru a nízká nutriční hodnota metakarpu nenasvědčují, že jde o bezprostřední výsledek konzumace. Fragmenty žeber prasete a dalších neurčených savců (které mohou patřit také praseti) byly pravděpodobně distribuovány v různých úrovních objektu (*tab. 3*), jsou dosti fragmentární a pocházejí z levé i z pravé strany těla. Z těchto důvodů zřejmě ne všechny mohly být součástí možného anatomického celku deponovaného v podobě větší porce masa, i když u některých fragmentů vzájemnou souvislost vyloučit nelze. Z uvedeného plyne, že známky případného rituálního uložení kostí, resp. částí zvířecích těl, spolehlivě pozorovány nebyly.

5.3. Ostatní nálezy

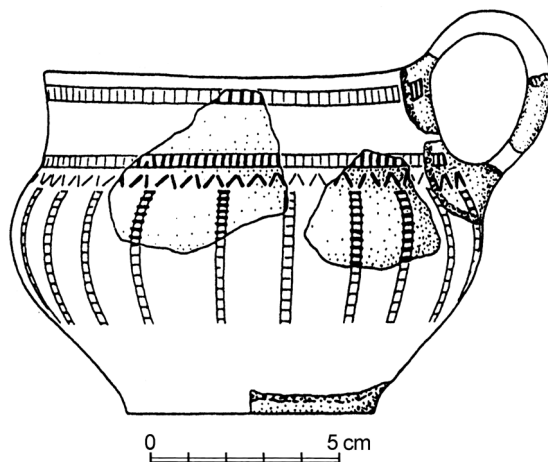
Ve třech objektech střeoeoneolitického stáří je v dalším zastoupena pouze kostěná industrie (fragment patrně šidla z obj. 4199) a ca 400 g mazanice, která otisky po kulech a strukturou těsta poukazuje na původ jak ze stěn různých konstrukcí (domů, pecí, nadzemních sil atp.), tak z výmazů jejich den či podlah.

5.4. Poloha a struktura sídelního areálu

Stopy eneolitického osídlení byly registrovány při kraji labské terasy, ve zhruba severojižním směrem orientovaném pásu trasy silnice, široké ca 25 m, která se svou východní hranou prakticky dotýkala terénního zlomu, pokračujícího prudším svahem do údolí Pekelského potoka a jeho předpokládaného levobřežního přítoku (viz kap. 2). Relativní převýšení ca 40 m nad hladinou potoka a poloha ve vrcholu takřka pravouhle zalomené terasy jednoznačně poukazuje na strategickou povahu

Obr. 7. Zlomky eneolitického koflíku z lokality Heinersbrück v Dolní Lužici, uspořádáním výzdoby připomínajícím obdobný dekór na tvarech bošácké kultury. Podle *Beran 2008*.

Abb. 7. Bruchstücke einer äneolithischer Tasse von der Fundstelle Heinersbrück in Niederlausitz, die durch die Anordnung der Verzierung an ein ähnliches Dekor bei den Formen der Bošáca-Kultur erinnern. Nach *Beran 2008*.

terénu. Podobná místa typu náhorních lokalit byla pravidelně osidlována minimálně od počátku eneolitu, přičemž k jejich podstatným znakům kromě jiného patří daleký výhled na straně jedné a bezprostřední návaznost zemědělského zázemí na straně druhé (srov. *Zápotocký 2000b*, 213–214, tab. 28; *Sankot – Zápotocký 2011*, 60). Dostatečný prostor v zázemí zjevně podmiňuje i charakter zástavby, která je na rozdíl od pravých výšinných poloh značně rozvolněná, pokud lze z plošné distribuce zahloubených objektů vůbec soudit. Obdobného rázu se zdá být i naleziště v kolínské poloze II, sestávající ze třech objektů vzdálených od sebe 30 až 60 metrů. Obraz středoeneolitického osídlení prostředkovaný pouze zahloubenými objekty může být ovšem značně pokřivený, na což poukávají i intruze řivnáčské slámované keramiky v jamách mladšího stáří, situovaných zcela mimo ně (viz *obr. 2 a tab. 1*).¹ Nutno dodat, že středoeneolitické osídlení se v těchto polohách často nachází v dosti značné vzdálenosti od hrany terasy, čili je vysoce pravděpodobné, že zkoumaná plocha s pozůstatky diskutovaného osídlení je pouhým výsekem původního sídelního areálu té doby (srov. rozložení objektů řivnáčské kultury v Úholičkách, Vlíněvsi a Klučově, viz *Dobeš – Vojtěchovská 2008*, 267–272, *obr. 1 a 2*; *Dobeš et al. 2011*, 415–417, *obr. 1 a 2*; *Zápotocký – Kudrnáč 2008*, 68–71, *obr. 2, 4 a 5*).

Všechny tři středoeneolitické objekty v lokalitě je možné považovat primárně za sídlištní (*obr. 3*). Podle formálních kritérií lze dva z nich, jámy 4196 a 4199, hodnotit jako spodky sil, druhotně destruovaných. Výklad třetího objektu (č. 4057) jako polozemnice připouští jeho jistá pravidelnost, méně již rozměry stran oscilující okolo pouhých dvou metrů, přičemž vzhledem k objemu stopový výskyt keramiky (viz *tab. 2*) problematizuje i jeho skutečné datování. Torza celých či významných částí nádob a jejich převažující kulturní proveniencie však u obj. 4199 poukávají i na jiné než běžné sekundární využití zásobního prostoru jako smetiště.

5.5. Kulturní identita a funkce souboru z objektu 4199

V jámě č. obj. 4199 jednoznačně dominují tvary bošácké keramiky, které sestávají z amfory, tří koflíků/misek, džbánku a patrně i čerpáku (*obr. 4: 1–4, 8, 10 a 13*). Řivnáčské formy jsou zastoupeny pouze zlomkem džbánku typu *ansa cornuta* a snad i dalším okrajovým fragmentem (*obr. 4: 9, 11*),

¹ Z diskutované polohy byl zevrubně prohlédnut veškerý materiál, čili frekvence poznatelných intruzí nejspíše odpovídá realitě jejich skutečného výskytu v zahloubených objektech. Stopové zastoupení keramických intruzí mladších eneolitických kultur (KKA, KŠK, KZP, viz *tab. 1*) a čtyři hroby KZP poukávají na využití místa v jistém kontinuu takřka bezprostředně po zániku diskutovaného sídliště.

hrubé zásobnicové tvary (*obr. 4: 5–7, obr. 5*) mohou vystupovat v obou entitách (viz kap. 5.1). Ojedinele se tvary obou kultur vyskytují i v dalších objektech, střep z bošácké stolní keramiky v jámě 4057 a jedna ansa cornuta v obj. 4196, ostatní středoeolitická keramika, zpravidla slámovaná, tj. včetně intruzí, je opět kulturně nespecifikovatelná.

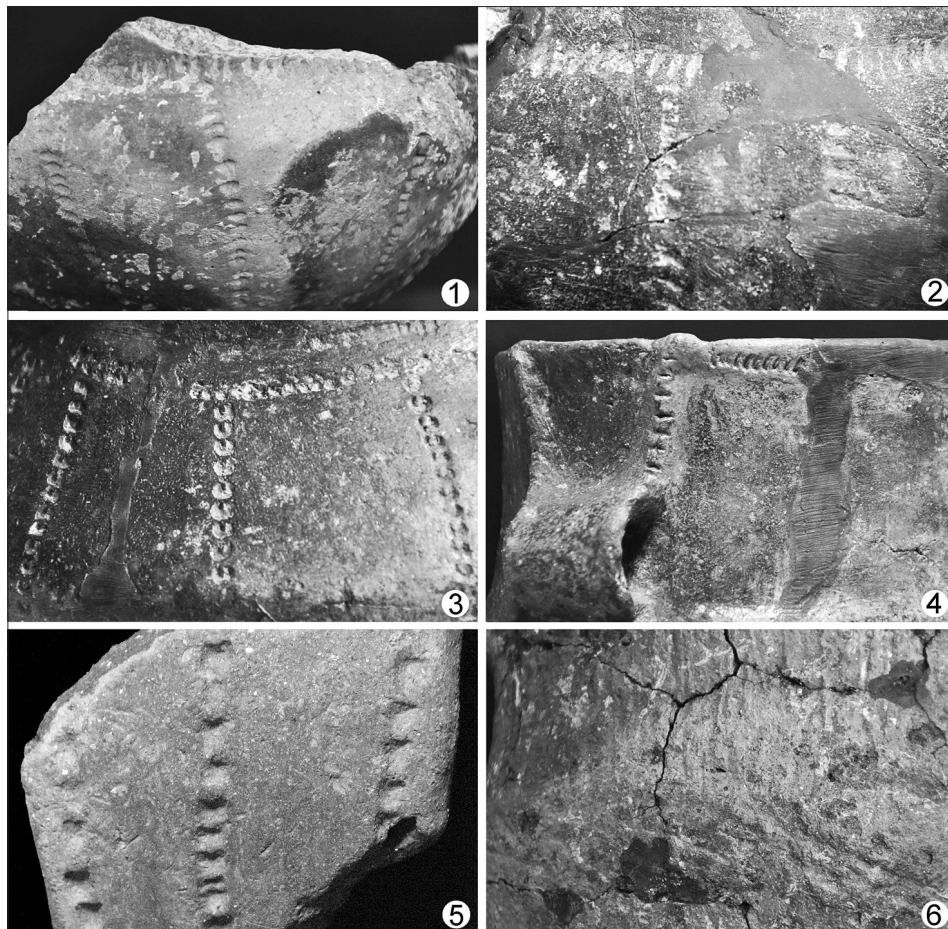
V kontextu soudobého osídlení je ovšem za stávajícího stavu pramenů zásah samostatné bošácké kultury na Kolínsko nemyslitelný. Všechny středoeočíské lokality tohoto období lze jednoznačně přiřadit kultuře řivnáčské (*Zápotocký – Zápotocká 2008, 286–292, obr. 135*), která východním směrem zasahuje patrně až na Pardubicko (*Vokolek – Zápotocký 1990, 44–46, obr. 11–12*). V samotném sousedství sledované polohy nalezneme několik řivnáčských lokalit. Ze starších dokladů lze jmenovat dvě naleziště v jižní části Kolína a čtyři další v okolních katastrech, včetně nejbližší situované Ohrady u Nové Vsi (viz soupis *Zápotocký – Zápotocká 2008, 286–292*). K nim ze stavby obchvatu Kolína přibýly kromě diskutovaného sídliště další čtyři, objevené na katastru města a Štítar.

Nejbližší položenou oblastí s vícenásobně prokázaným bošáckým osídlením, doloženým již v několika katastrech, je až Královéhradecko, s lokalitami vzdálenými 40 až 60 km od Kolína (*Vokolek – Zápotocký 1990, 29–41; Kalferst – Prostředník 1998; 2000*). Východočeský region tak tvoří západní výspu bošácké kultury, k jejíž oikumeně lze počítat zejména západní Slovensko (*Šuteková 2008, 281–282*), východní a severní části Moravy (*Pavelčík 1981; 1992*) a patrně i Slezsko (*Godłowska 1979, 311*) a Malopolsko, i když i tam není povaha kulturního kontextu jednoznačná (jde převážně o nálezy z jeskyní a prvky v tamějších mladobadenských skupinách, viz *Zastawny 2010, 445–446, ryc. 5 a 12B až 13; Šuteková 2010, 481*). Výskyt bošácké keramiky nelze vyloučit dokonce ani severně od Čech, jak naznačuje uspořádání výzdoby na džbánu z dolnolužické lokality Heinersbrück, bohužel z kulturní vrstvy bez spolehlivějšího kontextu. Pro tvar i výzdobu tak lze nalézt analogie i ve wióreckém stupni či soudobé waltersdorfské skupině kultury nálevkovitých pohárů (*obr. 7; Beran 2008, 188, Abb. 5: 9*).

Zachování keramiky v obj. 4199 poukazuje na fakt, že jistě nejde o běžný sídlištní odpad, který zaplnil silo po ukončení jeho primární funkce. Složení souboru, sestávajícího ze zásobních i picích tvarů, umožňuje v zásadě dvojí interpretaci. Předně může jít o sadu nádob z jedné domácnosti, odkud se ocitla nezáměrně na dně sila, např. po zřícení stěny obydlí, které se nalézalo těsně vedle něj (obdobně interpretovaný příklad, ovšem na podkladě průzračnějších faktů, je možné jmenovat z řivnáčského sídliště v Úholičkách, viz *Dobeš – Vojtěchovská 2008, 270–271, tab. 9 vlevo*). Převaha bošáckých tvarů v něm tak může být dána původem uživatelů či výrobců dané keramiky, uvažovat lze např. o důsledku exogamních svazků, kdy žena mohla pocházet ze vzdálenější (a kulturně odlišné komunity) – v našem případě se jako nejbližší region nabízejí východní Čechy. Za dobrý příklad daného výkladu může posloužit situace zjištěná v dendrodatované lokalitě Arbon, poloha Bleiche 3, ve švýcarském kantonu Thurgau na břehu Bodamského jezera, kde asi 2 % keramiky tvoří bošácké tvary (celkem 34 větších částí i takřka celých nádob), které jsou k nerozeznání od svých několik set kilometrů vzdálených vzorů v Karpatské kotlině či rakouském Podunají (*de Capitani et al. 2002, 135–276, 367, Abb. 311, 353: 5–7, 361*). Podle přírodovědných analýz provedených na keramice se zdá, že bošácké nádoby byly vyrobeny na místě lidmi, kteří museli být dokonale obeznámeni jak s technologií jejich výroby (i tou se liší od místní keramiky z přechodu pfynské a horgenské kultury), tak s formálními vzory a technikou výzdoby (*Bonzon 2004*).²

Druhý výklad spočívá v rituální, votivní funkci souboru, který byl záměrně uložen do sila – mohli bychom tak hovořit o depotu. Hromadné nálezy celých tvarů nejsou v českém eneolitu ničím výjimečným, ze staršího eneolitu lze poukázat na soubor sestávající převážně z nálevkovitých pohárů, nalezený na Slánské hoře u Slaného (*Zápotocký 1956, 544–546, obr. 233*). Velmi početné jsou badenské picí servisy (*Zápotocký 1960; Novák – Foster 2010*), přičemž jejich výskyt není ani zdaleka ojedinelý v kultuře řivnáčské (*Zápotocký 2008b, 440–444*). Zpravidla se o nich uvažuje jako projevu libačních

² Pozoruhodné je, že bohaté bošácké tvarosloví a ornamentace neměly prazádný vliv na formování místní horgenské keramiky, která nadále sestávala z hrubých a velmi skrovně zdobených hrcovitých tvarů.

Obr. 8. Kolín, okr. Kolín. Details výzdoby a drsnění povrchu keramik z obj. 4199. 1 – oválné vpichy kolký, koflík/miska obr. 4: 3; 2 – čárkovité vrypy/kolký, džbáněk obr. 4: 4; 3 – podkovovité kolký, amfora obr. 4: 13; 4 – dvojice sekaných listů přehnutých přes okraj amfory obr. 4: 13, pod ní řádek šikmých vpichů; 5 – široké pravoúhlé šikmo kladené („dlátkovité“) otisky, tažené na způsob brázděného vpichu, ucho džbánu/koflíku obr. 4: 8; 6 – slámování až dřívkování, zásobní hrnec obr. 5: 1. Foto F. Velímský, sestavila B. Hružová.

Abb. 8. Kolín, Kr. Kolín. Details der Verzierung und Oberflächenrauheit der Keramik vom Objekt 4199. 1 – ovale Einstiche/Stempel, Tasse/Schüssel Abb. 4: 3; 2 – Strichritzen/Stempel, Krug Abb. 4: 4; 3 – hufeisenförmige Stempel, Amphore Abb. 4: 13; 4 – doppelte Kerbleisten über den Amphorarrand umgebogen Abb. 4: 13, unter ihm eine Reihe von Einstichen; 5 – breite rechteckige schräggelegte („meißelförmige“) Abdrücke, auf Art von breiten Furchenstichen gezogen, Henkel vom Krug/Tasse Abb. 4: 8; 6 – Besenstrich, Vorratstopf Abb. 5: 1.

či přísazných picích rituálů, nálezy hojně dokládány i v mladších pravěkých obdobích a popsány v antických pramenech (srov. *Venc 1994; Bouzek 1997*). Převaha picích tvarů a jejich složení v obj. 4199 by tomuto výkladu neodporovaly (čerpák, koflíky/misky a džbáněk versus amfora), rušivý moment ovšem představuje přítomnost vícero zásobních tvarů. Bylo by tedy rovněž možné uvažovat i o jiné funkci vota, spojené např. s vegetativními kulty (viz *Novák – Foster 2010*, s další lit.).

5.6. Chronologická pozice souboru v kontextu českého středního eneolitu

Výskyt bošáckých tvarů v oikumeně řivnáčské kultury by pochopitelně mohl přispět rovněž k precizaci vzájemných chronologických vztahů obou kultur. Výpověď kolínského nálezu však může být pouze nepřímá, neboť řivnáčské tvary tam nalezené (ansy cornuty) se vyskytují ve všech fázích dané kultury. Pokud ovšem srovnáme typy a výzdobu keramiky z obj. 4199 se západoslovenskými předlohami, zejména s početnou kolekcí z Podolí, můžeme konstatovat jejich nápadnou shodu (*Šuteková 2010*, Abb. 4). Tamější keramika je oprávněně chronologicky spojována s nejstarší fází bošácké kultury, s paralelami ke stupni Wachberg – Grešlové Mýto jevišovické kultury (*Šuteková 2010*, 479–484), kterému v Čechách odpovídá archaická fáze řivnáčské kultury (srov. též datování souboru z Plotišť: *Vokolek – Zápotocký 1990*, 40). Kromě společného výskytu čerpáků (zde *obr. 4: 10*, pro řivnáčskou kulturu *Pleslová-Štiková 1973*, 416, *obr. 14: 5–7*) je v tomto kontextu třeba upozornit ještě na jeden zajímavý detail, a sice lišty na hrdelech nádob přehrnuté přes okraj, které se vyskytují na kolínském amfoře (*obr. 4: 13*) a na jiných bošáckých amforách a které jsou příznačné právě pro keramiku starší řivnáčské fáze, zejména pro mísy velvarského typu (srov. *Zápotocký – Kudrnáč 2008*, 78, *obr. 23: 521*). Chronologická vazba české bošácké keramiky na archaickou fázi řivnáčské kultury je tedy vysoce pravděpodobná.

6. Závěr

Rozsáhlý záchranný archeologický výzkum v trase obchvatu Kolína, probíhající v letech 2008–2010 na ploše 40 ha (*Šumberová et al. 2010; Šumberová a kol. 2012*), zachytil rovněž objekty s výrazným zastoupením keramiky středoneolitické bošácké kultury, v menší míře provázené tvary soudobé kultury řivnáčské. K jejich odkryvu došlo na ploše II v severní části trasy obchvatu, na výrazném terasovitém nároží, ve strategicky výhodné poloze, osídlované již od neolitu (*obr. 1*).

Nálezy obou uvedených kultur pocházejí ze tří objektů (*obr. 3–5*), resp. včetně intruzí z mladších situací celkem ze sedmi (*obr. 6; tab. 1*). Jejich poměrně značný rozptýl svědčí o rozvolněnější zástavbě, podmíněné nejspíše dostatečnou rozlohou osídlitelného terénu v okolí, ostatně obdobně jako v případech dalších souvěkých českých nalezišť (*obr. 2*). Všechny tři objekty (*obr. 3*) je možné považovat primárně za sídlištní, podle formálních kritérií dva náleží silům (obj. 4196 a 4199), třetí s výhradami zahloubené chatě. Mizivý počet keramiky v její výplni však připouští i hodnocení získaných zlomků jako intruze v jámě jiného, neznámého stáří (obj. 4057, viz *tab. 2*).

Získaná keramika se skládá ze tří kategorií, a sice z tvarů kultur bošácké a řivnáčské, jakož i z forem příznačných pro všechny postbadenské kultury závěru středního eneolitu. V nejpočetnějším souboru z obj. 4199 tedy lze identifikovat jak světebně ornamentované tvary první jmenované kultury (koflíky, džbánky, mísky a amfory – *obr. 4: 1–4, 8, 13*, všechny s motivy řídkých třásní provedených různými typy kolků a vpichů – *obr. 8*), tak řivnáčské (*obr. 4: 9, 11*), navíc i kulturně ambivalentní, zpravidla zásobní keramiku se slámovaným povrchem (*obr. 4: 5–7, 10; obr. 5*). Bohatý soubor z popsaného objektu doplňují dva zlomky s typickou bošáckou výzdobou z jámy 4057 a řivnáčská ansa cornuta ze síla 4196 (*obr. 4: 12, 14*). Ostatní nálezy zastupuje mazanice, fragment kostěného šídla a osteologický materiál, mezi nímž zaujme výskyt kostí pratury, psa o něco většího než dnešní foxteriér a holuba hrivnáče (*tab. 3*). Rozložení kostí v zásepě poukazuje na běžný sídlištní odpad, neboť znaky typické pro masité milodary nebyly pozorovány.

Diskutovaná lokalita podle stávajících poznatků jednoznačně spadá do oikumeny kultury řivnáčské (viz soupis in *Zápotocký – Zápotocká 2008*, 286–292, *obr. 135*, a další čtyři nepublikované lokality z výzkumu obchvatu Kolína), opakované doklady stabilního bošáckého osídlení pocházejí z ca 50 km vzdáleného Královéhradecka, západní výspy dané kultury (viz *Pavelčík 1964; Kalferst – Prostředník 2000; Vokolek – Zápotocký 1990; Šuteková 2010; Zastawny 2010*). Přítomnost bošácké keramiky u Kolína, zejména v obj. 4199, tak lze v zásadě vysvětlit dvěma způsoby, případně jejich kombinací. Předně lze soubor považovat za odraz exogamních svazků, kdy převaha bošáckých tvarů poukazuje na vnější původ některých členů, resp. členek příslušné komunity, nejspíše ze zmíněného Královéhradecka. Jejich výskyt v obj. 4199 nutně nemusí být záměrný (analogicky lze hodnotit např.

bolerázskou keramiku na „přorgenské“ lokalitě Arbon-Bleiche 3 na Bodamském jezeře, *de Capitani et al.* 2002, 135–276, 367, Abb. 311, 353: 5–7, 361; *Bonzon* 2004). Za druhé v úvahu připadá záměrné uložení kolekce, pro kterou by mohl svědčit výběr tvarů, většinou picích, a jejich poměrně celistvé zachování. Keramické depoty nejsou v českém eneolitu ničím výjimečným, přičemž příznačné jsou zejména pro eneolit střední (*Zápotocký* 1960; 2008b, 440–444). Atraktivně zdobené „cizí“ picí tvary v domácím milieu rovněž nejsou ničím neobvyklým (viz např. zlomky koflíků keramiky s brázděným vpichem na českých baalberských nalezištích, *Zápotocký* 2000a, 598–599, obr. 1–9). Depot je tedy možné vyložit jako projev libačních či přísaznických picích rituálů (srov. *Vencl* 1994; *Bouzek* 1997), případně praktik spojených např. s vegetativními kulty (*Novák – Foster* 2010, s další lit.).

Průnik bošáckých a řivnáčských forem na nalezišti by rovněž mohl přispět k precizaci chronologických vztahů obou kultur. Výpověď kolínského nálezu však může být pouze nepřímá, neboť řivnáčské tvary tam nalezené (ansy cornuty) se bohužel vyskytují ve všech fázích dané kultury. Společný výskyt čerpáků a šikmo vedených lišt přehrnutých přes okraj nádob (zde čerpák *obr. 4: 10* a amfora *obr. 4: 13, 8: 4; pro řivnáčské lokality srov. Pleslová-Štiková* 1973, 416, obr. 14: 5–7; *Zápotocký – Kudrnáč* 2008, 78, obr. 23: 521) však podporuje již dříve deklarovanou chronologickou vazbu české bošácké keramiky na archaickou (protořivnáčskou) fázi řivnáčské kultury.

Literatura

- Beran, J.* 2008: Untersuchungen zur spät- und endneolithischen Besiedlungsstruktur in der Niederlausitz. Ausgrabungen in Braunkohlentagebau Jänschwalde. In: W. Dörfler – J. Müller Hrsg., Umwelt – Wirtschaft – Siedlungen im dritten vorchristlichen Jahrtausend Mitteleuropas und Südskandiaviens, Neumünster, 183–210.
- Bonzon, J.* 2004: Archaeometrical study (petrography, mineralogy and chemistry) of the ceramics. In: S. Jacomet – U. Leuzinger – J. Schibler, Die jungsteinzeitliche Seeufersiedlung Arbon-Bleiche 3. Umwelt und Wirtschaft. Archäologie im Thurgau 12, Frauenfeld, 294–312.
- Bouzek, J.* 1997: Žízeň, mužský svaz, družinictví a pití bez obsluhy či s obsluhou, *Archeologické rozhledy* 49, 323–325.
- de Capitani, A. – Deschler-Erb, S. – Leuzinger, U. – Marti-Grädel, E. – Schibler, J.* 2002: Die jungsteinzeitliche Seeufersiedlung Arbon/Bleiche 3. Funde. Archäologie im Thurgau 11. Frauenfeld.
- Degerbol, M. – Fredskild, B.* 1970: The Urus (*Bos primigenius* Bojanus) and neolithic domesticated cattle (*Bos taurus domesticus* Linné) in Denmark. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. Biologiske Skrifter 17 (1). København.
- Demek, J. – Mackovčín, P. a kol.* 2006: Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny. Brno.
- Dobeš, M.* 2008: Kultura kulovitých amfor. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha, 115–122.
- Dobeš, M. – Korený, R.* 2010: Cizokrajná keramika doby kamenné z hrazanského oppida. Příspěvek k možnostem výskytu subneolitických nálezů v Čechách. In: *Praehistorica* 29, Praha, 69–77.
- Dobeš, M. – Limburský, P. – Kyselý, R. – Novák, J. – Šálková, T.* 2011: Příspěvek k prostorovému uspořádání obytných areálů z konce středního eneolitu. Řivnáčské osídlení ve Vlíněvsi, *Archeologické rozhledy* 63, 375–424.
- Dobeš, M. – Vojtěchovská, I.* 2008: Řivnáčské sídliště v Úholičkách, okr. Praha-západ, *Archeologické rozhledy* 60, 261–297.
- von den Driesch, A.* 1976: A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites. Peabody Museum Bulletin 1. Harvard.
- Dvořák, F.* 1936: Pravěk Kolínska. Soupis archeologických památek Kolínska a Kouřimska. Kolín.
- Godłowska, M.* 1979: Plemiona kultury ceramiky promienistej. In: W. Hensel – T. Wiślański red., *Praehistoria ziem polskich. Tom II. Neolit*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk, 301–317.
- Kalferst, J. – Prostředník, J.* 1998: Nové nálezy bošácké skupiny ve východních Čechách, *Archeologické rozhledy* 50, 586–599.
- 2000: Sídlíšní objekt bošácké skupiny z Obědovic (okr. Hradec Králové), *Archeologické rozhledy* 52, 507–515.

- Kalferst, J. – Zápotocký, M. 1991: Sídliště ze staršího období kultury nálevkovitých pohárů u Benátek, okr. Hradec Králové, Archeologické rozhledy 43, 376–410.
- Kočár, P. – Kočárová, R. 2012: A o rostlinách. In: R. Šumberová a kol., Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010, Praha, 71–80.
- Kyselý, R. 2010: Archeozoologická problematika eneolitu Čech. Ms. disertační práce, Přírodovědecká fakulta UK.
- Mazač, Z. – Jouza, L. 2006: Moje město Kolín. Od pravěku k počátkům středověku. Kolín.
- Motyková, K. – Sedláček, Z. 1990: Osídlení ze starší doby římské v Kolíně – Radovesnicích I, Archeologické rozhledy 42, 270–283.
- Neuhäuslová, Z. a kol. 1998: Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Neustupný, E. 1982: Prehistoric Migrations by Infiltration, Archeologické rozhledy 34, 278–293.
- Neustupný, J. – Neustupný, E. 1960: Nástin pravěkých dějin Československa, Sborník Národního musea 14, 95–221.
- Novák, R. – Foster, P. 2010: Keramický depot z Tišic a otázka picích rituálů v eneolitu, Živá archeologie 11, 41–44.
- Pavelčík, J. 1964: Eneolitická skupina s keramikou bošáckého typu na Moravě, Památky archeologické 55, 279–292.
- 1981: Keramik der Bošáca-Gruppe in Mähren, Slovenská archeológia 29, 157–162.
- 1992: Keramika páteho sídelního horizontu z výšinné osady v Hlinsku u Lipníka nad Bečvou, Slovenská archeológia 40, 29–46.
- Peške, L. 1981: Ekologická interpretace holocenní avifauny Československa. Holocenní avifauna jako zdroj informací o typech krajiny v různých obdobích, Archeologické rozhledy 33, 142–153.
- Pleslová-Štiková, E. 1973: Die Kultur mit kannelierter Keramik in Böhmen. In: B. Chropovský ed., Symposium über die Entstehung und Chronologie der Badener Kultur, Nitra, 393–425.
- Rulf, J. 1983: Přírodní prostředí a kultury českého neolitu, Památky archeologické 74, 35–95.
- Sankot, P. – Zápotocký, M. 2011: Eneolitický sídlištní areál (jordanovská a řivnáčská kultura) s kruhovým objektem – rondelem v Tuchoměřicích, okr. Praha-západ, Památky archeologické 102, 59–116.
- Silver, I. A. 1969: The ageing of domestic animals. In: D. Brothwell – E. Higgs eds., Science in archaeology, London, 283–302.
- Šumberová, R. a kol. 2012: Cesta napříč časem a krajinou. Katalog k výstavě nálezů ze záchranného archeologického výzkumu v trase obchvatu Kolína 2008–2010. Praha.
- Šumberová, R. – Malýková, D. – Vepřeková, J. – Pecinová, M. 2010: Sídelní aglomerace v prostoru dnešního Kolína. Záchranný výzkum v trase obchvatu města, Archeologické rozhledy 62, 661–679.
- Šuteková, J. 2008: Opevněné sídliště bošáckej kultúry v Podolí, okr. Nové Mesto nad Váhom (predbežná štúdia). In: I. Cheben – I. Kuzma edd., Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007. Zborník referátov z 26. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska. Michalovce, 24.–27. 9. 2007, Nitra, 273–286.
- 2010: Ein Einblick in die post-Badener Epoche in der Westslowakei. In: J. Šuteková – P. Pavúk – P. Kalábková – B. Kovár edd., Panta rhei. Studies on the chronology and cultural development of South-Eastern and Central Europe in earlier prehistory presented to Juraj Pavúk on the occasion of his 75th birthday, Bratislava, 469–490.
- Valentová, J. 2003: K osídlení levobřeží ohybu Labe u Kolína v době laténské, Pravěk NŘ 12, 209–228.
- Vencl, S. 1994: Archeologie žižně, Archeologické rozhledy 46, 283–305.
- Vokolek, V. – Zápotocký, M. 1990: Východní Čechy ve středním eneolitu (otázka zásahu bošácké skupiny), Památky archeologické 81, 28–58.
- Zápotocký, M. 1956: Baalberská skupina v Čechách, Archeologické rozhledy 8, 539–563, 615–616, 621–622.
- 1960: Konvice a čerpáky kultury s kanelovanou keramikou v českém eneolitu. In: M. Buchvaldek – V. Spurný – J. Břeň – J. Zeman edd., Sborník prací k počtě 60. narozenin akademika Jana Filipa. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3, Praha, 53–60.
- 2000a: Keramika s brázděným vpichem a synchronizace Čech, Moravy a středního Podunají ve starším eneolitu, Archeologické rozhledy 52, 595–622.
- 2000b: Cimburk und die Höhensiedlungen des frühen und älteren Äneolithikums in Böhmen. Mit Beiträgen von Lubomír Peške und Slavomil Vencl. Památky archeologické – Supplementum 12. Praha.
- 2008a: Řivnáčská kultura. In: E. Neustupný ed., Archeologie pravěkých Čech 4. Eneolit, Praha, 95–110.
- 2008b: Badenská a řivnáčská kultura v severozápadních Čechách, Archeologické rozhledy 60, 383–458.

- Zápotocký, M. – Kudrnáč, J. 2008: Eneolitický sídlištní a pohřební areál v Klučově – „Na vrchu“. Příspěvek k periodizaci řivnáčské kultury, *Památky archeologické* 99, 35–92.
- Zápotocký, M. – Zápotocká, M. 2008: Kutná Hora-Denemark. Hradiště řivnáčské kultury (ca 3000–2800 př. Kr.). *Památky archeologické – Supplementum* 18. Praha.
- Zastawny, A. 2010: Chronologia i formy oddziaływań kompleksu badeńskiego w Małopolsce, *Praehistorica* 29, 431–450.

Keramik der Bošáca-Kultur aus Kolín (Mittelböhmen) Nachweis vom Kontakt der Postbadener-Kulturen am Ausgang der Mitteläneolithikums

Die ausgedehnte Rettungsgrabung in der Trasse der Tangente von Kolín, die in den Jahren 2008–2010 auf einer Fläche von 40 Ha stattfand (Šumberová *et al.* 2010; Šumberová *a kol.* 2012), erfasste ebenfalls Objekte mit deutlicher Vertretung von Keramik der mitteläneolithischen Bošáca-Kultur, die in kleinerem Maß durch Formen der zeitgleichen Řivnáč-Kultur begleitet war. Zu deren Abdeckung kam es auf der Fläche II. im Nordteil der Trasse der Tangente, auf einer markanten terrassenartigen Ecke, in einer strategisch vorteilhaften Lage, die schon seit dem Neolithikum besiedelt wurde (Abb. 1).

Die Funde beider erwähnten Kulturen stammen aus drei Objekten (Abb. 3–5), bzw. einschließlich der Intrusionen aus jüngeren Situationen im Ganzen aus sieben (Abb. 6; Tab. 1). Ihre ziemlich beträchtliche Streuung zeugt von einer lockeren Bebauung, die ehestens von einer genügenden Ausdehnung des besiedelbaren Terrains in der Umgebung abhängig war, übrigens similär wie im Fall weiterer ähnlich gegründeter Siedlungen von gleichem Zeitalter (Abb. 2). Alle drei Objekte kann man primär für Siedlungsobjekte halten, nach formalem Kriterien gehören zwei zu Speichergruben (Obj. 4196 und 4199), das dritte mit Vorbehalten zur einer eingetieften Hütte. Die schwindende Keramikanzahl in ihrer Füllung läst auch die Wertung der gewonnenen Scherben als Beimengung in einer Grube vom nicht bekanntem Alter zu (Obj. 4057, siehe Tab. 2).

Das gewonnene Keramikspektrum besteht aus drei Kategorien, und zwar aus Formen der Keramik der Bošáca- und Řivnáč-Kultur, wie auch aus Formen die für alle Postbadener-Kulturen vom Ausgang des Mitteläneolithikums bezeichnend sind. Im zahlreichstem Komplex vom Objekt 4199 ist es also möglich eigenwillig verzierte Formen der erstgenannten Kultur (Tassen, Krüge, Schüsseln und Amphoren – Abb. 4: 1–4, 8, 13, alle mit Motiven von schütteren Fransen die durch verschiedene Stempeltypen und Einstiche durchgeführt wurden – Abb. 8), so Řivnáč Formen (Abb. 4: 9, 11), dazu noch kulturell ambivalent, meistens Vorratskeramik mit Besenstrich (Abb. 4: 5–7, 10; Abb. 5). Den reichen Komplex vom beschriebenen Objekt ergänzen zwei Bruchstücke mit typischer Bošáca Verzierung aus der Grube 4057 und Řivnáč *ansa cornuta* aus der Vorratsgrube 4196 (Abb. 4: 12, 14). Die restlichen Funde sind durch Hüttenlehm, Bruchstücke einer Knochenahle und osteologisches Material vertreten, unter diesem weckt das Vorkommen von Auerochsknochen, Knochen eines Hundes und der Ringeltaube Aufmerksamkeit (Tab. 3). Die Aufteilung der Knochen in der Verfüllung deutet auf einen üblichen Siedlungsabfall, da die anatomische Deponierung der Knochen, welche auf eine absichtliche Niederlegung der Fleischbeigaben deuten konnte, nicht beobachtet wurde.

Die diskutierte Fundstelle fällt nach den heutigen Kenntnissen eindeutig in die Ökumene der Řivnáč-Kultur (siehe das Verzeichnis in Zápotocký – Zápotocká 2008, 286–292, Abb. 135, und weitere vier unpublizierte Fundstellen von Grabungen der Kolín Tangente). Die sich wiederholenden Belege einer stabilen Bošáca Besiedlung stammen von der etwa 50 km entfernten Gegend von Hradec Králové in Ostböhmen, des westlichen Ausläufers dieser Kultur (siehe Pavelčík 1964; Kalferst – Prostředník 2000; Vokolek – Zápotocký 1990; Šuteková 2010; Zastawny 2010). Die Gegenwart der Bošáca Keramik bei Kolín, vor allem im Objekt 4199, kann man so auf zwei Weisen erklären, bzw. durch ihre Kombination. Vor allem kann der Komplex für das Abbild der exogamen Verbände gehalten werden, wo das Übergewicht der Bošáca Formen auf den inneren Ursprung einiger Mitglieder der zuständigen

Kommunität, ehestens vom der erwähnten Gegend von Hradec Králové, deutet. Ihr Vorkommen im Objekt 4199 muss nicht notwendig absichtlich sein (analogisch kann man z. B. die Boleráz Keramik von der „pforgener“ Fundstelle Arbon-Bleiche 3 am Bodensee beurteilen, *de Capitani et al. 2002*, 135–276, 367, Abb. 311, 353: 5–7, 361; *Bonzon 2004*). Zum zweiten kommt die absichtliche Depositionierung der Kollektion in Betracht, von welcher die Auswahl der Formen Zeugnis ablegen könnte, meistens der Trinkgefäße, und ihre relativ kompakte Erhaltung. Keramische Depotfunde sind im böhmischen Äneolithikum nichts außergewöhnliches, wobei sie vor allem für das Mitteläneolithikum bezeichnend sind (*Zápotocký 1960; 2008b*, 440–444). Attraktiv verzierte „fremde“ Trinkformen im heimischen Milieu sind auch nicht unüblich (siehe z. B. Bruchstücke von Tassen der Furchenstichkeramik von Siedlungen der böhmischen Trichterbecherkultur, *Zápotocký 2000a*, 598–599, obr. 1–9). Den Depotfund ist es also möglich als Ausdruck der Libation oder von Schwurtrankritualen deuten (vgl. *Vencl 1994; Bouzek 1997*).

Das Durchdringen von Bošáca- und Řivnáč Formen ins Siedlungsmaterial der Fundstelle könnte auch zur Präzisierung der chronologischen Verhältnisse beider Kulturen beitragen. Die Aussage des Kolíner Fundes kann aber nur indirekt sein, da die dort gefundenen Řivnáč Formen (Bruchstücke von Krügen mit *ansae cornutae*) leider in allen Phasen der gegebenen Kultur vorkommen. Das gemeinsame Vorkommen der Schöpfgefäße und schräg geführter Leisten die über den Rand der Gefäße durchgebogen sind (hier Schöpfgefäß *Abb. 4: 10* und Amphora *Abb. 4: 13, 8: 4*; für Řivnáč Fundstellen vgl. *Pleslová-Štiková 1973*, 416, obr. 14: 5–7; *Zápotocký – Kudrnáč 2008*, 78, obr. 23: 521), unterstützt allerdings die schon früher deklarierte chronologische Verbindung der böhmischen Bošáca Keramik mit der älteren (Protořivnáč-) Phase der Řivnáč Kultur.

Deutsch von *Kristian Elschek*, English by *Sylvie Květinová*

MIROSLAV DOBEŠ, Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Letenská 4, CZ-118 01 Praha; dobes@arup.cas.cz

RADKA ŠUMBEROVÁ, Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Letenská 4, CZ-118 01 Praha

sumberova@arup.cas.cz

RENÉ KYSELÝ, Archeologický ústav AV ČR, v. v. i., Letenská 4, CZ-118 01 Praha; kysely@arup.cas.cz